

HÖGSTENA-GALDERN

EN VÄSTGÖTSK RUNBESVÄRJELSE MOT GENGÅNGARE

AV

HUGO JUNGNER

*Jag bedes lof af Gudij
om gasta vredh,
dödmans moott.¹⁾*

1. *Fyndet och inskriften.*

Från Högstena socken i Västergötland härrör ett märkligt fynd av en bronsplåt med medeltida runristning. Socken tillhör södra delen av Gudhems härad; Högstena kyrka ligger invid västra sluttningen av Plantaberget, c:a 13 km nordöst om Falköping. Om fyndet, som gjordes redan i början av år 1920, lämnade kyrkoherden Cl. Törner meddelande i skrivelse till Riksantikvarien den 21 maj 1920.² Plattan påträffades på Högstena kyrkogård vid grävning av en grav, belägen omkring 13 m rakt norr om nordöstra hörnet av kyrkans kor. Av bronsplåtens två delar påträffades den större, då graven grävdes, den mindre först, då den fylldes igen. Grävningen utfördes av en son till kyrkovärden J. E. Andersson, vilken senare tillvaratog runplattans båda delar. Angående plåtens ursprungliga läge gjordes inga iakttagelser. Kyrko-

¹ Linderholm, Svenska signelser och besvärjelser, nr 327, s. 172 f., »emot gastakram», Småland 1638 (»för gastars kram, för dödings möte»).

² Fyndet har i Statens Hist. Mus. inv.-numret 16449. Kyrkoh. Törners skrivelser i ärendet finnas i Ant. Top. Ark. 548/1920. Tillvaratagaren, kyrkovärden J. E. Andersson i Mellomgården, Högstena, erhöll som belöning 50 kr. Fyndet omnämndes i »Tillväxten» för 1920 (Fv. 1921, s. 7), och ett litet foto insattes i Planscharkivet i St. H. M. F. ö. blev plåten avglömd till nyåret 1935, då dess tillvaro av amanuensen H. Arbman påpekades för mig vid min genomgång av västgötska runminnen i St. H. M. — En redogörelse för fyndet med förslag till läsning och tolkning har jag givit i Falbygden III, 1936, utg. genom Johan Götlind.

Fig. 1.

Plåtens tillvaratagare med graven omedelbart framför sig.
Foto H. Faith-Ell 1936.

gården har i sen tid utvidgats på nordsidan, varigenom graven kommit längre från kyrkbalken.³

Plåten är till storleken oansenlig. I gammal tid har den blivit avbruten i två delar, som dock lyckligtvis båda blevo tillvaratagna. Längden är 88 mm (71+17), bredden 19—20,5 mm, tjockleken 1,3—1,4 mm. Till större delen är plattan täckt av en vacker ärgpatina, som dock flerstädes, särskilt vid inskriftens senare del (sidan II), blivit sönderfrätt (genom jordsyra?), så att djupa hål eller en uppluckrad yta bildats. Under det att å första sidan (I) så gott som samtliga runor äro fullt skönjbara (enda undantaget vid själva brottytan), äro å den andra sidan (II) flera runtecken så skadade, att deras läsning här betydligt försvåras. Plåten synes ha avbrutits på det ställe, där å båda sidornas nedre rader två vertikala ristningslinjer möttes inåt plåten. Å sid. II försvunno sedan genom frätning alla spår av den en gång vid själva brottstället sannolikt befintliga runstaven.

Runorna äro ristade med en vass udd (knivspets, pryl el. dyl.), som

³ Den vid fyndets insändande lämnade uppgiften (återgiven av mig i Falbygden III, s. 27), att plåten hittats 12 å 15 meter nordväst om kyrkan är således missvisande (uppgifter på stället i juli 1936).

förts raskt och energiskt. Uppenbarligen samma runtecken har tecknats betydligt olika på skilda ställen. Ristaren har tydligen varit van att föra runstiftet. Han vill ha fram bistavarnas karakteristiska riktning utan att fråga så mycket efter hur de komma att pla-

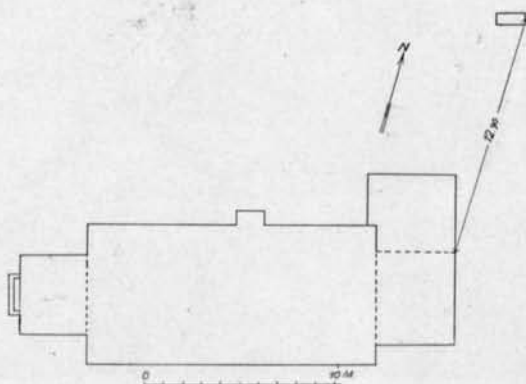

Fig. 2.

Situationsplan över Högstena kyrka samt graven där runplåten anträffades. Efter skiss av tillvaratagaren kyrkovärden J. E. Andersson.

ceras i förhållande till huvudstaven. Prof. v. Friesen har uttalat den meningen, att en orsak till den starka typvariationen är den, att denna besvärjelseformel liksom andra dylika ristats i mörker (jfr Eggjum-inskriften: **nissolusot**). Skriften har så erhållit en i viss mån *kursiv* karaktär. Då den ristande spetsen i regeln hållits snett emot den mjuka bronsytan, har oftast bildats en liten uppåtböjd kant, en »vall», som till stor del är kvar (särskilt å sid. I) och i sådant fall gör ristningen lätt iakttagbar. Ej sällan har emellertid denna kant stötts bort (särskilt å sid. II), varvid rundragen blivit betydligt svårare att iakttaga, fastän ristningen säkerligen här ofta varit från början lika tydlig, som när den är kantförsedd. I några fall äro ristningsdragen mycket grunda. Det skärande verktyget har där förts med synnerligen lätt hand. Då vissa delar av plattan ha ej obetydliga årgrester kvar, är det möjligt, att mycket svaga rundrag — delar av runor — kunna döljas av dem. Som emellertid en starkare rengöring av plåten möjligen kunde skada en del nu svaga men säkert iakttagbara runstreck, har en ytterligare rengöring f. n. ej befunnits tillrådlig.

Är inskriften (å de båda delarna) bevarad i sin helhet, eller har

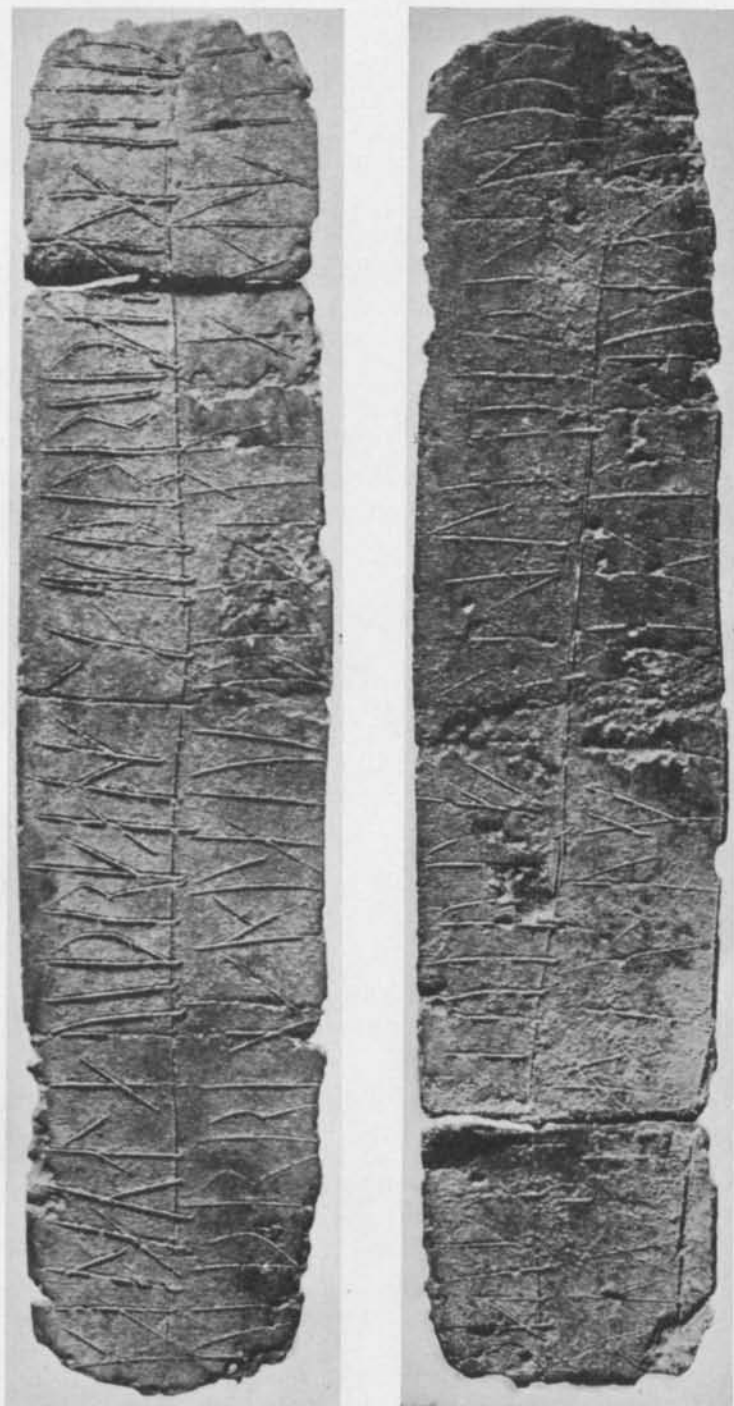

Fig. 3—4.
Högstena-plåten, sid. I och II. Dubbel naturlig storlek. Foto St. H. M.

ytterligare något stycke brutits bort och förkommit? Allt talar för att plåten är bevarad i sin helhet. Därpå tyder bestämt en iakttagelse, som omedelbart kan göras å sid. I. Vardera sidan innehåller två runband, åtskilda genom ett ristat streck. Hade plåten varit längre åt den kant, där inskriften börjar, hade nog skiljelinjen här gått ut ända till kanten. Nu börjar den först ett par mm därifrån, vid nedersta delen av första runans huvudstav. Samma sidas andra rad slutar med en (nedtill bortvittrad) runa **p**, som är ristad i mycket mindre format än övriga runor. Detta visar, att den placerats ytterst vid plåtens kant. Man synes således kunna utgå ifrån att ristningen är i sin helhet bevarad.

Inskriften saknar fullständigt ordskillnadstecken. Med normaliserade runformer — varvid typen \uparrow ($t?$, $d?$, $\widehat{a}l?$) återges med **d** — synes ristningen kunna läsas och translittereras på följande sätt [osäkra runor underprickade, väsentligen rekonstruerade inom klammer].

Inskriften med *vanliga runor*.

- I a. $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NIDR} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NIDR} \text{RID} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NID}$
 5 10 15 20 25 30
- I b. $\text{NIDR} \text{RIT} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NIDR} \text{HI} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NID}$
 35 40 45 50 55
- II a. $\text{RH} \text{IY} \uparrow [\text{K} \uparrow] \uparrow \text{NIDR} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{NIDR} \uparrow \uparrow \uparrow \text{IN} *$
 60 65 70 75 80 85
- II b. $\uparrow \uparrow \uparrow \text{H} [\text{Y}] \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{ND} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \text{RYNY} \uparrow \text{NIT}$
 90 95 100 105 108

Inskriften med *bokstäver*.

- I a. **kalandauiþrkanklauiþrriþandauiþ**
 5 10 15 20 25 30
- I b. **uiþr rinandauiþrsitiandauiþ**
 35 40 45 50 55
- II a. **rsikn[and]auiþrfarandauiþrliuh**
 60 65 70 75 80 85
- II b. **ant[as]alaltfuþanaukumduia**
 90 95 100 105 108

Runföljden **uiþr** återkommer sju gånger. Man synes ha goda skäl att anse detta **uiþr** motsvara den fornsvenska prepositionen *viþer*, *viþ*,

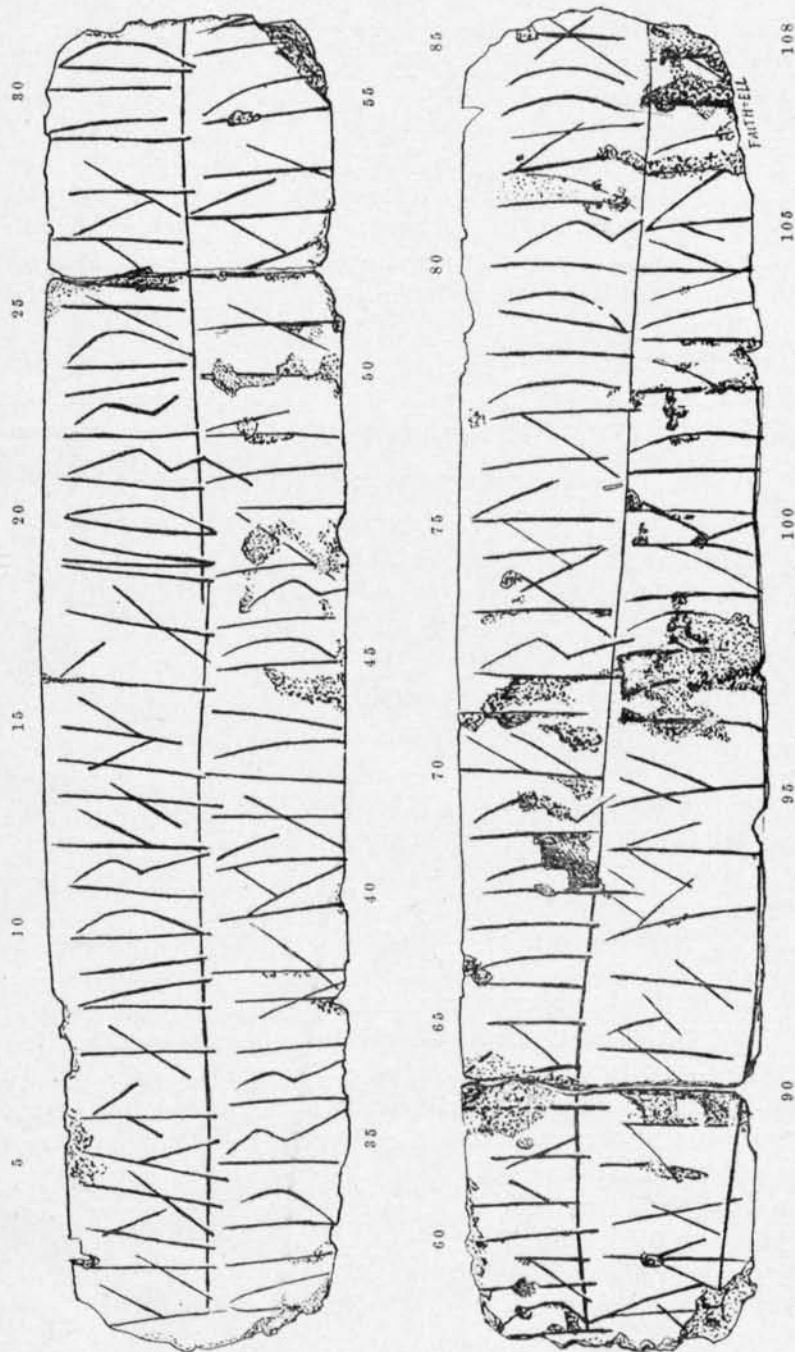

Fig. 5-6. Högstena-plåten. ²/₁. Teckning av H. Faith-Ell.

vidher 'emot'. Två på varandra följande **uiþr** efterföljas i tre fall av samma runa (r. 22 och 36; r. 47 och 59; r. 70 och 81). Detta tyckes visa, att inskriften innehåller något slags uppräkningsform i allitererande form. I slutet av *Ia* stå tre runor **uiþ**, som sedan upprepas i början av nästa rad: **uiþr**. Det vill synas, som om detta icke skulle bero på en felristning utan snarast sammanhånga med någon beräkning hos ristaren. Att döma av parallellismen mellan de kända leden skulle detta **uiþ(r)** egentligen ha stått i radens början. Av vissa skäl synes ristaren ha velat börja med **kal** (för att få läsa detta dubbelt eller däri inlägga en särskild mening?; se det följande).

Om **uiþ** flyttas från slutet av första raden, där det synes stå överflödigt, till samma rads början, där det kommer att stå framför en runföljd av motsvarande typ som på övriga ställen, kan ristningen, som saknar alla ordskillnadstecken, uppdelas på efterföljande sätt.

Inskriften translittererad.

1. **u i þkalanda**
2. **uiþrkankla**
3. **uiþrriþanda**
4. **uiþrrinanda**
5. **uiþrsitianda**
6. **uiþrsiknanda**
7. **uiþrfaranda**
8. **uiþrflíuhanta**
9. **skalaltfuþana**
10. **ukumduia.**

Runornas antagliga ljudvärden.

- v i þ galanda*
viþr gangla
viþr riþanda
viþr rinanda
*viþr sætianda*⁴
viþr siglanda
viþr þaranda
viþr flíuganda
skal alt fuþ ana
ok um doia.

I rad 6 kan runan 62 »n» förmodas vara en olyckligt ristad *l*-runa: *siglanda*. Som synes, sluta de 8 första raderna på *-anda* med ett enda undantag: rad 2 har efter **uiþr** runföljden **gangla**. Med all sannolikhet beror detta på en egenhet vid ristningen; runorna **an** äro överhoppade liksom det streck, som skulle ha förvandlat **l** till **d** (l. t l. **ál**). Ordet bör läsas *ganganda*. Inskriftens slut, raderna 9 och 10, där man har varken **uiþr** eller analoga ändelser till hjälp vid läsningen, är ett synnerligen vanskligt parti. Vad som i fråga om detta stycke här framlägges får i särskild grad betecknas som ett läsnings- och tolkningsförslag till diskussion.

⁴ Eller *sitianda*; se tolkningen.

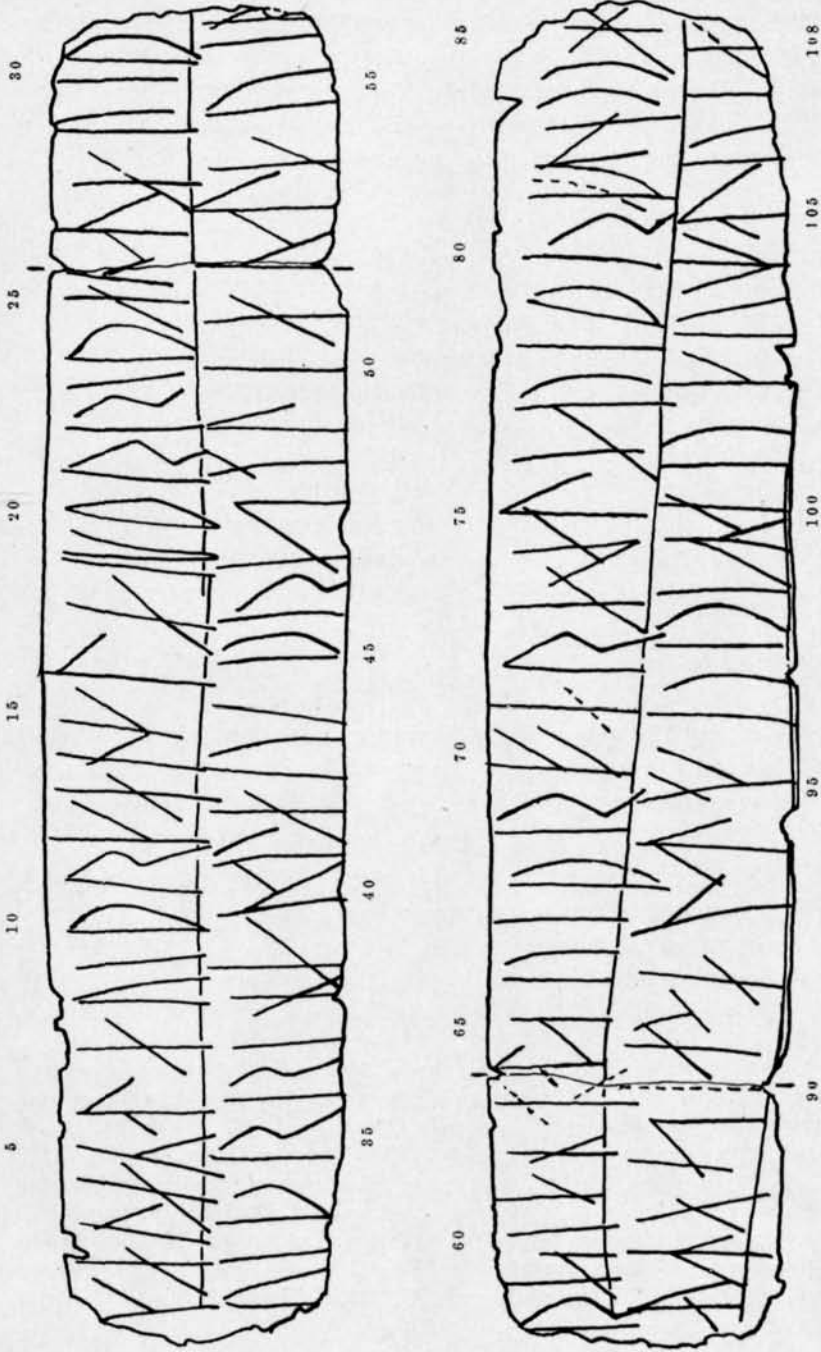

Fig. 7—8. Högstena-galdern. Schematisk och rekonstruerad teckning.

Ristaren synes i fråga om inskriftens början ha åsyftat, att det begynnande *gal* skall kunna läsas för sig, kanske dubbelt, med *uiþ* inskjutet. Genom att flytta *uiþ* från början av rad Ia till dess slut har han fått fram en fördold besvärjelse: *gal* = '(jag) gal, galdrar, besvärjer'; *uiþ* 'mot'; *galanda* 'den galande, besvärjande'.

Fornsvensk text.

Verbal översättning.

[Gal]

[Jag galdrar]

1. viþ galanda,	mot den galdrande,
2. viþr ganganda,	mot den gångande,
3. viþr riþanda,	mot den ridande,
4. viþr rinnanda,	mot den rännande,
5. viþr sætianda,	mot den försåt sättande,
6. viþr sighthanda,	mot den seglande,
7. viþr faranda,	mot den farande,
8. viþr fliughanda;	mot den flygande;
9. skal alt fuþ anna	uslingen skall allt ge sig av
10. ok um døia.	och till åtföljd (av galdern) dö.

*

*

*

För att en pålitlig grund för tolkning av inskriften må vinnas, skall här närmast företagas en granskning och beskrivning av ristningen.

2. Runtecknen.

De olika runornas former framgå av dels fotografierna (fig. 3—4), dels de av Vitterhetsakademiens tecknare H. Faith-Ell i samråd med mig utförda teckningarna (fig. 5—6 samt 7—8). Om de enskilda runtecknen må anmärkas följande:

Rad Ia.

R. 1 k, huvudst. upptill något skadad genom bortvittring av plåtens hörn. R. 2 a, bist. neddragen ända till kantlinjen eller lika långt som huvudstaven, så oftast enligt ristarens teknik: r. 4, 17, 25, 28, 39, 51, 54, 73, 76, 108; stundom når bist. dock ej lika långt ned som huvudst.: r. 7, 13, 88, 92; den kan t. o. m., av hänsyn till utrymmet, ansättas vid huvudstavens översta del, r. 100, jfr ang. r. 48 och 63. R. 3 l, bist. ansatt rätt långt under huvudstavens topp. R. 4 a. R. 5 n; bist. börjar vid huvudstavens mitt och går till höger ungefär lika långt ned som huvudst.; n har även som r. 40 och 52 liknande utseende, jfr om r. 74 och 99; å r. 38 börjar

bist. långt till vänster om huvudst., jfr ang. r. 62 (brant bist.; n eller l?); i ett par fall är bist. högre ansatt och när ej på långt när ned till ristningslinjen: r. 14, 26(?).

Runan 6 har en form, vars rätta tydning är av stor betydelse för uppfattningen av inskriften i dess helhet. Samma tecken uppträder, i något skiftande gestalt, på flera ställen, nämligen som r. 6, 27, 41, 53, 75 och 105; jfr vid r. 64 och 87 samt ang. r. 86, 90 och 91. Tecknet ↑ uppfattades av mig först som *al*, binderuna av *a* och *l*. I t. ex. *ripanala* såg jag *ripan(d)nala* (jfr till formen fisl. *farandkona* 'tiggerska') med betydelsen »ridande spöken», i det att senare leden ansågs vara ett till synes rimligt men ej uppvisat substantiv **naill* m. 'döding, spöke' till fisl. *nár* m. 'lik'.⁵ Prof. O. v. Friesen har till mig benäget uttalat den meningen, att han i tecknet ser ett (oregelmässigt ristat) *t*, som med ljudvärdet *d* ingår i ett flertal presensparticipier i ristningen, och denna åsikt har synts mig alltmera sannolik, vad ordbildningen beträffar. Med denna läsning erhålles omedelbart en rad korrekta presensparticipier: *ripana*, *rin(n)anda*, *sitianda*, *siglanda(?)*, *faranda*. Att uppfatta ↑ som *t* synes emellertid uppväcka vissa betänkligheter. Ett någorlunda typriktigt ristat *t* är r. 94, jfr r. 87; i r. 49 har vänstra bist. skilts så mycket från sin huvudstav, att den kommit att bilda en högt ansatt snett uppåt åt höger gående »bistav» över den föregående runan, som därigenom framstår som ett slags *a*-runa: alltså trol. *it*, näppeligen *at* (med gemensam bistav!) eller *al*. Emellertid uppträder ↑ så många gånger i karakteristisk form, att tecknet väl måste antagas avse en åsyftad särskild runtyp. Mot läsningen *al*, som varit rimlig för en senare tid än inskriftens (se s. 302 f.), framställer sig vid en granskning av ristarens typer det grafiska skälet, att under det ristningen i alla säkra fall har en *a*-runa med dubbelsidig bistav, skulle här *a* i förbindelsen *al* lika konsekvent ha tecknats med ensidig bistav. Betyder ↑ därför varken *t* eller *al*, synes det rimligaste vara, att ristaren begagnar typen i betydelsen *d*. Det ser ut, som om han använder ↑ som en *kursiv variant av stungen t*-runa. I stället för att rista en »punkt» på huvudstaven av ↑ låter han behändigt den vänstra bistaven ansättas i »punkten» (om tiden, då stungen *t*-runa här skulle uppträda, se s. 303). ↑ translittereras i det följande *d*.

R. 7—17 *auiprkankla*. R. 18 *u*; tecknet, som är något öppet upptill och mycket smalt, visar vid jämförelse med övriga *u* — i början av den sju gånger återkommande runföljden *uiprk*, en gång *uip*, är betydelsen otvivelaktig —, hur starkt ristaren kan låta runformen variera. Någon gång är *u*-tecknet helt slutet upptill, r. 32, mest något öppet upptill, r. 8, 29, 55, ibland vidöppet upptill, r. 43, 66(?), 77, 84, 101, 103, 106. R. 19 *i*, strecket mycket snett, utmynnande i bist. till r. 18. R. 20—25 *ppripa*. R. 26 *n*, huvudstaven synlig till vänster om brottet; spår av bist. möjligen synliga till höger om brottytan; att r. 26 är *n* visas av sam-

⁵ Så vid ett föredrag om runinskriften i Samfundet för nordisk språkforskning i Stockholm den 6 mars 1935 (Stockholms-Tidningen 7/3 1935).

manhanget, som kräver en form av samma slag, som motsvarande parti av I b uppvisar (raderna I a och I b sluta tydligen med **andauiþ**). Bist. till r. 26 har varit tämligen högt ansatt och synes ha slutat, långt innan den skulle ha nått ramlinjen. R. 27—31 **dauiþ**.

Rad I b.

R. 32—37 **uiþrri**. R. 38, 39 **na**; bistavarna skära varandra nedtill. R. 40 **n**. R. 41 **d**; vänstra bist. är här tämligen högt ansatt, troligen därför, att föreg. runas bistav lämnar trångt utrymme; högra bist. går ej fram till huvudstaven. R. 42—44 **au**; därefter nedtill å bronsplåten en fördjupning, till vilken hänsyn tyckes ha tagits redan vid ristningen. R. 45—46 **þr**. R. 47 **s**; vänstra staven torde ha nått ända ned till plåtens kant men är efter bistavens begynnelse ej säkert iakttagbar (ärgbeläggning kanske orsaken), möjligen ett spår nedtill vid kanten; högra staven kortare än en huvudstav, därför **s**, jfr r. 59 och r. 89 (ej **ki**, såsom jag först menade). R. 48, 49 trol. **it**; möjligen(?) **at**, om vänstra bist. kunde tänkas höra till båda huvudstavarna, i snabb *kursiv*; knappast **al**. **T**-runorna 49 och 94 avvika ej mer från varandra än t. ex. **u**-runorna 18 och 43.^a R. 50—51 **ia**. R. 52 **n**; av huvudstaven synes den vid ristningen uppkomna kanten till något nedom bistavens ansättningspunkt; plåten har brutits av efter den ristade huvudstaven. R. 53—56 **daui**; de båda sista runorna nedtill bortvittrade. R. 57 **þ**; runan är till sin bevarade överdel fullt karakteristisk, nedre delen har förstörts genom plåtens söndervittring i kanten. Runan har ristats i mindre format än de övriga, tydligen därför att utrymmet ej medgav större mått.

Rad II a.

R. 58—60 **rsi**. Radens båda första runtecken äro vanskliga att tyda. Läsningen **rsi** har först givits av O. v. Friesen. Det ristade horisontella skilljestreck mellan de båda runraderna är draget så snett, att början av det översta runbandet är mycket smalare än motsvarande parti av den undre raden. Första tecknets huvudstav går betydligt nedom randstrecket. Den böjda bistaven liknar bistaven hos **þ**, t. ex. r. 34, men även övre delen av bist. till runan **ŕ** med låg inbuktning av bist., såsom stundom förekommer, r. 21, 46, 69, 80, om än insnörningen å de säkra **ŕ**-runorna ej är så stark som å r. 58. Bistavens fortsättning under inbuktningen är svår att bestämma. Man synes dock böra räkna med en bistav, som sträcker sig under horisontalstrecket lika långt nedåt som huvudstaven och utmynnar i den övre bistaven till den nedanför stående runan 86. R. 55—58 ge alltså det bekanta ordet **uiþr**. R. 59 synes vara ett tämligen oregelbundet **s**; den sneda bistaven går rätt långt över på vänstra sidan om den första staven. Denna stav och bistaven skulle i och för sig kunna vara ett a

^a Tidigare frestade jag läsningarna **kialia-**, **kualia-**, **salia-** (Stockholms-Tidn. 7/3 1935). Möjligheten att läsa **sitia-** har först påpekats för mig av fil. dr Arthur Nordén, med vilken jag även haft tillfälle att resonera ige-nom inskriften.

i ristarens stil, men då högra staven till »s» ej på långt när når upp lika högt som de kringstående huvudstavarna, kan högra staven av r. 59 jämte r. 60 ej gärna bilda ett upptill öppet u. För att r. 59 är s, talar ock, att den synes allitterera med r. 47; se förslag till läsning. R. 61 k (knappast a), grund men tydlig bist. R. 62 efter ristningen snarast n, möjligen dock l. Till huvudst. hör en grund men tydlig tämligen brant bistav, som går betydligt över huvudst. på vänstra sidan och på högra sidan räcker ända ned till ramlinjen. Partiet r. 63—65 hör till ristningens mest skadade delar, och läsningen är högst osäker. Av r. 63 är huvudstavens övre del möjligen skönjbar, den nedre är fullt tydlig, bredare och mer markerad än ristningen i vanliga fall och går långt nedom ristningslinjen. Av r. 64 ser man huvudstavens nedre del till höger om brottet, vilket upptill kan ha följt staven. Det översta partiet kring runorna 63—64 är illa sönderfräkt av syror, så att säkra spår av bistavar ej synas; möjligen iakttages dock en »l-bist.» till r. 64 (d?). Mellan r. 64 och r. 65 går en rak linje snett uppåt åt höger. Den skulle kunna tillhöra r. 64, som då bleve a (möjligen k), eller ock r. 65, som då är a. Runföljden 59—65 synes vara en formparallell till det föregående *sitianda* och det efterföljande *faranda*. Analogivis skulle man därför vilja läsa runpartiet 63—65 *-anda*. Då blott tre huvudstavar här torde ha funnits, måste man i så fall jämte den vanliga skrivningen av *da* här antaga r. 63 som en binderuna *an*. Ett sådant antagande underlättas kanske något därav, att den bevarade nedre delen av huvudst. till r. 63 går betydligt längre ned än övriga huvudstavar i omgivningen och verkar mera markerad (genom förlängning?). Orsaken kunde ha varit, att ristaren utfört a-runan med tämligen högt ansatt bistav och tillsatt en n-bistav på en nedåt förlängd huvudstav, om han av förbiseende hoppat över en runa (jfr dels r. 86, som synes vara att tolka *an*, dels i inskriftens första rad *kankla*, som troligen står i stället för *kankanda*). Ett glömskekorrektur kan ha utförts på olika sätt. Rungruppen 63—65 *anda* kan ha haft ungefär det utseende, som fig. 8 utvisar; jfr r. 86—88 *anta*. R. 66—70 *uiprf*; p är utdraget långt in på nedre runbandet (korrektur från u?). R. 71 a; huvudstaven framträder klart trots djupa hål efter frätning i och omkring den. Säkra spår av bistav kunna ej iakttagas. Då emellertid de följande runorna 72—73 äro ra och förut efter *uipr* fr. o. m. r. 22 alltid följt en verbalstam — *ripa-*, *rina-*, *sitia-*, *sigla-*(?) —, kan näppeligen betvivlas, att r. 71 varit a. Bistaven kan ha börjat i vittringen vid kantlinjen vänster om huvudstavens nedre del. R. 73 a har grunt ristad bistav, börjande nedtill invid kantlinjen och där lätt att iakttaga, till höger om huvudstaven svag. I förlängningen till mellersta delen av bist. i r. 72 r går fram till huvudstaven i r. 73 ett svagt, rakt streck, väl tillfälligt. R. 74—76 *nda*. R. 74 är ett slarvigt ristat n, i vilket bistaven faller helt till vänster om huvudstaven(!) och nätt och jämt når fram till huvudstavens nedersta punkt. I r. 75 d går vänstra bist. från bistaven till föregående runa n, skär huvudst. till n och når fram till (över?) huvudstaven av d; vänstra bist. till r. 75 d är föga djup men rak och tydlig. R. 77—80 *uipr*. R. 81 f(?);

huvudstaven tydlig, fastän nedtill skadad av ett fräthål; en bist. som till **a** (eller nedre bistav till **f**; jfr r. 70) kan iakttagas. Den börjar vid huvudstavens nedre del och går, otydligt dragen, i en båge fram till nästa huvudstav. Tidigare var jag böjd att i runan se **a**. Prof. v. Friesen har först läst den som **f**. Och då galdern visar sig vara allittererande i fyra verspar (3 säkra), torde även det femte paret ha haft alliteration, som här skulle kräva **f** (förut **fara**-). I själva verket synes det till vänster om huvudstavens nedre del ett litet streck, som, om det utdroges snett uppåt, kunde bilda en övre bistav till **f**. Där den väntade stavens övre del skulle gått fram, finnes en rostfläck, som möjligen kunde dölja en fin ristningslinje. Sammanhanget (se tolkningen) synes också tala för **f**. R. 82—83 li, bist. till **I** går något över **i**-staven. R. 84 **u**(?); runan består av två ungefär parallella, på mitten åt höger jämnt buktande linjer. En sådan bistav förekommer nästan uteslutande hos **p**, vilken runa jag först ansåg tecknet representera. Då emellertid **p** alltid är slutet nedtill men detta här ej synes vara fallet (en svag linje från den första staven långt över ramlinjen nedåt är näppeligen avsedd) och då även **u** kan vara öppet upptill och ha rundböjda linjer (se r. 77), synes r. 84 snarast vara **u**, varvid — såsom v. Friesen först sett — även här framkommer stamformen av ett rörelseverb: **fliugh**. R. 85 **h**, kort huvudstav.

Rad II b.

R. 86 **an**(?); av mig tidigare försöksvis läst även **ua**, **au**, **al** eller **d**. Runan har på mitten en **a**-bistav, som — väl att märka — går tydligt över på huvudstavens högra sida. En från huvudstavens övre del åt höger nedåt gående bistav synes icke ha nått ner till ramlinjen (såsom fallet brukar vara vid **u**; plattan är tyvärr här skadad) utan har sträckt sig blott till bistaven av nästa runa. Då den nedåt framträder allt svagare, ter den sig snarast som en förlängd bistav till **i**. Av ovan anförda skäl väntar man efter **fliugh** ordelementet **-anda** (se ang. runorna 59—65). Efter all sannolikhet är också runpartiet 86—88 att utläsa **anda**, ehuru blott r. 88 utgör ett någorlunda korrekt **a** i ristarens stil. Skall r. 86 vara en binderuna **an**, måste man konstatera, att den högra bistaven är alldeles för högt ansatt. Kanske blev den först uteglömd av ristaren, som sedan tyckte, att den inte kunde anbringas vid huvudstavens mellersta del, där redan en **a**-bistav var ristad. R. 87 ter sig vid första anblicken som en **R**-runa. Dock är att märka, att bistavarna — den högra är helt bevarad — ej på långt när sträckt sig lika långt ned som huvudstaven, vilken går betydligt över ramlinjen. Bistavarna äro för lågt ansatta **t**-bistavar. Av parallellställena att döma står den vänstra bistaven på sin rätta plats, under det att den högra skulle utgått från huvudstavens översta del. På runorna 86—87 ha högra bistavarna förväxlats. Man kan konstatera, att i denna ristning liksom så ofta ristarens omsorg och noggrannhet minskas betydligt mot slutet av inskriften. I föreliggande fall kunna runorna på några ställen identifieras endast tack vare den lyckliga omständigheten, att samma runföljder uppenbarligen gång på gång förekomma. R. 86—88 alltså **anda**.

Då resten av den sista raden (r. 89—108) intager en mera självständig ställning inom ristningen, blir här identifieringen av runorna ändå vanskligare och saknaden av ordskillnadstecken än kännbarare.

R. 89 s; första staven och bistaven skära varandra, såsom vid r. 59; andra vertikala staven kortare än en vanlig huvudstav, såsom vid r. 47 och 59. R. 90, 91 *kal*(?). R. 90 *k*, huvudstaven ett förmodat vertikalt streck, utefter vilken fördjupning plåten brutits av. Då denna »undre» del av plåten — i motsats till den »övre» halvan — brutits rakt av utan att det minsta böjas, har med all sannolikhet plåtens motståndskraft här varit mycket försvagad genom att två vertikala ristningslinjer, en från vardera sidan, kommit att ligga över varandra (jfr ang. r. 52); spår av denna huvudstav kunna nu ej skönjas i de vittrade kanterna. Vänster om den förmodade huvudstaven är plåten fränt av syror, inga där iakttagbara spår av bistav. Från en punkt något under mitten av den antagliga huvudstaven går snett uppåt en rak linje, som skär nästa runas huvudstav. Hör detta streck — såsom rimligt synes — till r. 90, är denna runa snarast *k* (möjligen *a*). R. 91 har till höger en *l*-bistav, vars övre del visserligen är otydlig. R. *l* synes ha ytterligare en bistav. Där *l*-bistaven slutar, är ett, som det vill synas, ristat tvärstreck, parallellt med föregående *k*-bistav och efterföljande *a*-bistav. Även avståndet till nästa runa talar i sin mån för denna ytterligare bistav. Skälet till att *a*-bistaven placerats på *l*-bistaven till r. 91, torde vara det, att den föregående *k*-bistaven till r. 90 utdragits så långt, att den skurit *l*-runans huvudstav vid mitten. R. 90—91 således snarast *kal* (knappast *iala*, *al[a]*). R. 92 *a*. R. 93 *l* (knappast *n*, jfr dock r. 14). R. 94, 95 *tf*; man märke den korrekta *t*-runan i jämförelse med r. 6, 27, 41, 53, 75 och 105 »*d*». R. 96, 97 *up*(?) är ett av syror illa skadat och därför osäkert parti. Efter *f*-runan följer på vederbörligt avstånd en nedtill något åt vänster böjd huvudstav, ytterligare fördjupad och breddad genom plåtens sönderfrätning. Till höger härom ganska tydliga spår av en åt höger buktad stav, troligen bistav till *u* (mindre sannolikt bist. till *r*; jfr *r*-typer som r. 36). På det tämligen smala utrymmet mellan detta *u* och den något böjda huvudstaven till det efterföljande tämligen säkra *p* märkes överst en rakt nedåt gående fördjupning, som i sin fortsättning kunde ha utmynnats, där det finnes ett hack i plåtens kant. Runorna 95—97 synas böra läsas *fuþ* (tidigare, uppgivna läsningförsök *fikþ*, *frip*). Skadan mellan r. 96 *u* och r. 97 *p* fanns efter all sannolikhet delvis redan före ristningen. Med hänsyn till plåtens beskaffenhet på motstående ställe å andra sidan lämnades mellan r. 44 i och r. 45 *p* ett onormalt stort mellanrum. Mellan r. 96 och 97 går från hacket i plåtens kant en bred fördjupning uppåt åt vänster över bistaven till *u*, troligen tillfällig skada. R. 97 *p* är nedtill skadad men torde få anses säker. R. 98 och 99 äro i det hela tydligt ristade men erbjuda vanskligheter av annan art. Nära föregående r. 97 *p* står en fristående rak, kraftig stav, som i och för sig vore att tolka som *i*. Nästa huvudstav, r. 99, är ävenledes tydlig, nedtill rätt mycket böjd åt vänster. Nära nedre spetsen av huvudstaven till r. 98, något litet till höger därom,

börjar en svagt ristad uppåt åt höger mot överdelen av nästa runa löpande linje. Som a-bistav till r. 98 eller till r. 99 passar den ungefär lika bra eller lika illa. Vid mitten av huvudst. till r. 99, från en punkt ej obetydligt under den, där snedlinjen från vänster berör huvudstaven, utgår snett nedåt en kraftigt ristad bistav, snarast som till **n**; jfr r. 5. Runorna 98 och 99 synas mig snarast motsvara den i participierna ingående förbindelsen **an**; jfr t. ex. r. 4 och 5, 39 och 40. Bistaven i r. 98 har förskjutits några mm åt höger. R. 98, 99 alltså snarast **an** (näppeligen **ir** eller **it**). R. 100—104 **aikum**; r. 100 **a** har bistaven enastående högt ansatt, troligen av utrymmesskäl; jfr ang. r. 48 och 63. R. 105 **d**, högra bistaven tämligen lång (jfr r. 27 och 53), sannolikt slutande vid den av frätning skadade huvudstaven till nästa runa. R. 106 **u**, huvudst. skadad genom frätning men tydligt bestämbar, bist. karakteristisk för ett upptill öppet **u**. R. 107 **i**, bred skada kring staven; att den söndervittrade runtypen skulle varit **a** eller **p** synes mig nu icke sannolikt. R. 108 **a**; huvudstaven trots frätning tydligt bestämbar, nedre delen av bist. till **a** skarpt framträdande. Det finnes ej tillräckliga skäl för den meningen, att r. 108 är **h**, så att tredje och fjärde raderna slutat på samma sätt (med *****), liksom raderna 1 och 2 faktiskt göra det (med **ŋ** | **þ**). En andra bistav till r. 108, så att den varit *****, borde ha efterlämnat spår å den patinaklädda ytbiten överst till vänster om huvudstaven.

3. Ristningens syfte och innebörd.

Motivering för översättningen.

Ett huvudsyfte med denna uppsats är den preliminära uppgiften att till intresserades övervägande så noggrant som möjligt framlägga själva ristningen, ge en pålitlig läsning. Även av utrymmesskäl måste motiveringen för den framlagda verbala översättningen bli kortfattad. Inskriftens fyra ristningsrader ha visat sig innehålla tio betydelseelement i tio kortrader, parvis sammanhållna genom allitterationer. Men vad avsåg egentligen ristaren? Mot vilken ridande, rännande, farande, flygande vände han sig? Om den text och översättning, som synas motsvara runtecknen, må åter erinras.

Fornsvensk text.

[G a I]

1. viþ(r) galanda,
2. viþr ganganda,
3. viþr riþanda,
4. viþr rinnanda,
5. viþr sætianda,

Översättning.

[Jag galdrar]

- mot den galdrande,
 mot den gångande,
 mot den ridande,
 mot den rännande,
 mot den försät sättande,

6. viþr sighthanda,	<i>mot den seglande,</i>
7. viþr faranda,	<i>mot den farande,</i>
8. viþr fliughanda;	<i>mot den flygande;</i>
9. skal alt fuþ anna	<i>uslingen skall allt ge sig av</i>
10. ok um døia.	<i>och till åtföljd (av galdern) dö.</i>

Vi bortse först från de mest dunkla raderna 1, 9 och 10. I åtminstone sex fall föreligga presens-particip av *rörelseverb*; undantagen äro *galande* (gallsrikande, galdrande, besvärjande) och *sittande*, om **sitianda** är att uppfatta så. Det kan emellertid också läsas *sätianda*, d. v. s. *sättande*. Participen stå i mask. sing. *eller* i neutrum sing. Av skäl, som framgå av den följande tolkningen, synas de snarast vara att uppfatta som ack. sing. *mask*. Med ett undantag passa de olika participen — ridande etc. — in på en människa i olika lägen; undantaget är *flygande*. På ristningens tid kunde människorna inte flyga, och det torde inte heller ha känts naturligt att tillägga dem den egenskapen i bildlig bemärkelse. Slutsatsen synes vara, att de nämnda verbalformerna skulle bäst passa in på en varelse med mänskliga egenskaper och mänskliga vanor och sysselsättningar men därtill utrustad med den övermänskliga egenskapen att kunna *flyga*. Vad skulle det vara för ett väsen? Eller är det olika väsen som karakteriseras genom de skilda verbalformerna?

En viktig fingervisning synes bronsplattans härkomst ge. Den påträffades på en kyrkogård vid upptagande av en grav c:a 13 meter *norr* om Högstena kyrka. Norra delen av kyrkogården var som bekant i äldre tider en föraktad begravningsplats. Där begravdes brottslingar och andra avskydda och onda människor, som nätt och jämnt fingo komma i kyrkans närhet. Av dessa kunde man mer än av andra frukta, att de skulle gå igen och som spöken plåga de levande.

Det blev då för de efterlevande en viktig uppgift att förhindra spökerier. De mera godmodiga döda fingo med sig i graven det, som kunde tillfredsställa dem där, smeden sina smidesredskap, den brännvinstörstande sin brännvinsflaska. Sådant har man funnit även på västgötska kyrkogårdar. Var det åter fråga om någon riktigt elak och därför som spöke fruktad människa, fick man gripa till skarpare medel. En sydsvensk bondhustru slutade för något årtionde sedan sin berättelse om den uppenbarligen mycket elake, snarast sennesjuka, svärfaderns död och begravning med orden: »Gud förlåte mig,

men jag lade allt en sissare i kistan». Saxens stål skulle uppenbarligen hindra den döde att gå igen.

Tyvänn veta vi inte, hur Högstena-plåten kom i kyrkplatsens jord. Det skulle vara av stor vikt för ristningens tolkning att äga kunskap därom. Men säkerligen har det mesta av de ting, som i magiskt-religiöst syfte lagts ned i kyrkogårdarna, fått följa någon död i graven för att hindra *just denne döde* att gå igen. Ännu starkare än det bindande stålet bör en med de maktfyllda runorna ristad besvärjelse mot en gengångare ha varit. Fyndomständigheterna ge således vissa skäl för antagandet, att plåten haft till syfte att avvärja spökeri från någon fruktad död. Hur stämmer inskriften med denna mening?

Utsagorna i kortraderna 2—8 synas väl förståeliga som ord riktade *mot en gengångare*. Man vill värja sig mot den döde, vare sig han skulle komma gående, ridande, rännande (springande), seglande, farande, flygande eller sitta i försåt resp. sätta försåt för en, där man går fram. Hur de olika participen i raderna 2—8 stämma med uppfattningen, att det gäller en död människas framträdande i spökgestalt, skall här i korthet belysas.

Rad 2. »Mot den gångande» kunde även återges med »mot en gångande» och betyder snarast »mot den döde, om han kommer gående». Att *gå* är den dödes så att säga normala sätt att färdas. Därom vittna de gamla uttrycken »gengångare» och »gå igen». Uttrycken ha motsvarigheter i de olika nordiska fornspråken. Besläktade uttryck avge samma vittnesbörd: »gå ijen å jängsla» (Götlind, Saga, sägen och folkliv i Västergötland, s. 110), »gast eller återgångare» (Linderholm, Sv. signelser och besvärjelser, s. 207, jfr 204).

Rad 3. »Mot den ridande». Att de döda stundom rida är från gammal och ny folketro väl bekant. På Island troddes gengångarna under stormiga vinternätter *rida húsum*. Den döde Glam »red på husen», så att dessa nästan gingo i stycken (Grettes saga). En Eddasång (H. Hund. II) förtäljer, att den döde »Helge red till högen med många män». Sigruns tjänsteflicka såg dessa »döda män rida». De dödas skara höres enligt norska sägner som en brusande *ritt* genom luften. Den kallas *oskereid* eller blott *rei(d)*, d. v. s: *ritten*. Samma föreställningar knyts till sägnerna om Odins jakt och Den vilde jägaren. Under 30-åriga kriget sågos följn av döda krigare rida in i Alleberg.⁷ Den ridande döde står i nära släktskap med den ridande ma-

⁷ Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad, 1922, s. 310 ff.

ran, den ridande trollpackan och f. ö. en hel mängd av folktrons gestalter med namn på *-rida*, d. v. s. »riderskan», sådana som *kvällrida*, *mörkrida*, *tunrida*, *trollrida*. »Månan skiner, dödman rider; är du inte rädder än, Bolla?» (Geijer-Afzelius, Sv. folkvisor I, 1814, s. LIII). — »Mot den ridande» betyder således »mot den döde, om han kommer ridande» och kanske vill »rida en».

Rad 4. »Mot den rännande». *Rida* och *ränna* ha av gammalt sammanställts och sammanhållits genom betydelsen och allitterationen. Kan den spökande komma gående och ridande, är det tämligen klart, att han också, när det passar sig, kan komma springande. *Rida* och *ränna* förekomma också tillsammans i signalser och besvärjelser, t. ex. »Du skall rida, och jag skall ränna».⁸

Rad 5. »Mot den sittande» eller »sättande» (= snärjande?). Den döde antages ofta *sitta* i gravhögen. När Tegnér skrev: »Sitter i högen högättad hövding», kom han omedvetet att om den döde använda samma uttryck, som finnes i Rökinskriftens berömda strof: *Sitir nu garur* 'sitter nu rustad'.

Hromund, som enligt en fantasirik isländsk saga bröt sig in i en gravhög, fann, att högbon därinne »satt på en stol». Den spökande döde uppträder ofta lik allsköns ondskefulla väsen, som vilja skada. *Sitta* hör språkligt samman med *försåt*, vilket ord betyder, att man *sitter framför* någon för att överfalla honom. Eddadikten Sigdrifumål (27) säger, att

»ofta vrängvisa kvinnor sitta vid vägen,
de där döva svärd och sinne».

I *försåt* sittande spöken kunde tänkas överfalla de levande, liksom enligt västgötsk folktro »dagstöet», spöket, som blivit stående, därför att det överraskats av dagsljuset, skadar den som »råkar imot». Att uppfatta *sitianda* som 'sittande (i försåt)' är kanske som det enkla också det riktiga. Ur skriftens synpunkt möter det dock ej hinder att läsa *sitianda* som *sättianda* 'sättande'. Verbet *sätta* har i äldre och nyare tid ingått i uttryck för rörelse, t. ex. fornisl. *setja* 'fare afsted med stærk Fart eller haardt Tryk' (Fr.; *setja*, 15), nysv. *sätta iväg*, *komma sättande*. Vidare användes *sätta* — och detta är kanske här av särskild betydelse — utan förklarande tillägg i betydelsen 'sätta ut nät eller fiskegarn (fångstredskap)'; se Söderwall, *sätia*, 8. Med

⁸ Linderholm, Svenska signalser och besvärjelser, s. 182.

denna betydelse synes ordet komma i god betydelsesamklang med omgivningen. Den spökande angriper med gillrade snaror och utlagda garn.

Rad 6. »Mot den seglande (?)». Läsningen är tyvärr här mycket osäker. Efter ristningsspåren låter »signande» bättre försvara sig än »seglande». Mot läsningen *sikl-* 'segl-' kan ock resas den invändningen, att man i st. f. *k* skulle väntat *h*, enär *flygande* ristats *fliuhanda*. För ordet *segla* åter kan tala, att detta är ett rörelseverb liksom flertalet av de i ristningen ingående. Vidare växla rundragen så mycket, att ett *l* kunde ha kommit att mer likna *n*. Även andra tolkningar av det skadade stället äro tänkbara.

Kanske bör det medgivas, att sammanhanget mest talar för rörelseverbet *segla*. Det är att märka, att båt och segling även ställts i samband med folktrons ondskefulla väsen, ej minst de onda och osaliga döda. Uttrycket »ge på båten» hör in i denna föreställningskrets. Om de onda makternas *båt* säger en frispråkig västgötsk adelsman 1587: »Derföre gifver jagh och hermed hans — — — stemplingar rett uppå den båten, som Gyrid och Siska droge till Blåkulla medh» eller — annorlunda uttryckt — »på båten, der Krockhasses (= Satans) moder är styreman före». ⁹ I en översättning av Osianders kyrkohistoria (1635) användes uttrycket *segla till Häcklefjäll* i betydelsen 'fara till helvetet'. »Förr än (påven) Johannes (XII) seglade til Heeklafiel — — hölt han itt orättmätigt Möte i Rom.» ¹⁰ Rimligtvis har därför den föreställningen funnits, att en ond gengångare kunde komma *seglande*. ¹¹

Raderna 7 och 8. Uttrycken »mot den farande» och »mot den flygande» sammanhållas nära genom allitteration och betydelse. Ännu

⁹ Västergötlands F. T. 2, 6—7, s. 116, 124; jfr Sahlgren i Namn och Bygd 1915, h. 3, s. 125 ff.; Almgren, Hällristningar och kultbruk, 1926—1927, s. 295 f.; Rosén, Om dödsrike och dödsbruk, 1918, s. 98 ff.; Klare i Acta phil. scand. 8, s. 7.

¹⁰ Namn och Bygd 1915, s. 127, noten.

¹¹ Prof. Magnus Olsen har i brev benäget omnämmt möjligheten att i noggrannare anslutning till de faktiska ristningsformerna i stället för *siglanda* läsa *signanda* och i st. f. *sitianda* läsa *salianda*. Han erinrar om att man enligt Sigrdr. 7:5 brukade signa bågaren (=full skal signa) och att fornisl. *þselja* 'kvinna som bjuder dryck' visar, att »*sälja*» haft betydelsen *bjuda* (*dryck*). *Sälja* och *signa* stå i betydelsesamband med varandra, och tolkningen skulle åt ristningen ge ett väsentligen vidare syfte, än denna uppsats vill göra gällande.

i dag lever detta samband i talesätten: »så många som flyger och far», »allt som flyger och far», en högst allmän beteckning för kringsvävande onda makter. Redan i den fornisländska poesien förekommer allitterationsparet i fråga om övernaturliga väsen: »Hvat þar flýgr? Hvat þar ferr?» »Vad flyger där? Vad far där?» (SnE. F. Jónsson, s. 36).

Verbet *fara* användes i isländska sagor ofta om *de döda*.¹² Men det finns också folktro, som förtäljer, att de döda *flyga*. Så hos lapparna, som lånat många religiösa föreställningar från sina germanska grannar. »När de döda förflytta sig, så flyga de genom luften, stundom högre och stundom lägre». Lapparna berätta, huru en avliden, som blivit begravnen på en ö, flög över sjön i skepnaden av en stor fågel.¹³ Den *farande* och *flygande* förbindes lätt med fientlighet: »fara på», »flyga på», vilken föreställning givit anledning till vissa sjukdomsnamn. En signelse talar om »djefvulskap, som i vädret flyger och far».¹⁴

Raderna 2—8 rikta sig sålunda med all energi *emot* den spökande, han må komma *gående* som *gen-gångare*, *ridande* eller *rännande*, *skyndande* mot en eller *försåtligt sättande snaror* för en, han må nalkas *seglande*, *farande* eller *flygande*.

Rad. 1. Hur bör då inskriftens början uppfattas? Ristningen inledes med *kalanda*, vilket i första hand synes vara att uppfatta som 'galande', allittererande med *ganganda* (såsom »*gangla*» torde bära kompletteras, om än *gangla*, **gængla*(?) i och för sig erbjuder en antagbar ordform; jfr fsv. *brun-gangol*, *by-gangol*).¹⁵ Uppfattas på ovan angivet sätt de efter *viþr* i sju fall stående orden som presensparticip i ack. sing. mask., är det knappast möjligt att skilja *galanda* från dem. Skulle då en gengångare kunna uppträda »*galandes*? *Gala* användes i fornordiskan ej blott om olika fåglars läten (tupp, örn, kråka) utan

¹² Klare, a. a. 8, s. 6 ff.

¹³ Acta phil. scand. 6, s. 315; R. Karsten, Inledning till religionsvetenskapen, NoK, 1928, s. 83; Jungner, Den gotländska runbildstenen från Sanda, Fornvännen 1930, s. 80.

¹⁴ Linderholm, Sv. signelser och besvärjelser, s. 191. — Föreställningen, att de döda flyga, synes även belysas av *marlíðendr* i Eyrb. s., varpå Magnus Olsen gjort mig uppmärksam. — Liksom Odin och valkyrjorna far den döde genom luften över havet.

¹⁵ Prof. Hugo Pipping har meddelat mig, att han är benägen att föra *gangla* till ett subst. **gængil* m. (fvn. **gengill*), vilket förhåller sig till *ganga* som fvn. *ferill* till *fara*; alltså Högstenaplattans *gangla* = *gængla* 'gångare'.

även om *rop* och *skrik* av människor. Tuppen skrämmer spökena med sitt galande, men å andra sidan har folktron sysslat mycket med *skrikande* och *gastande* spöken. Under natten hör man skälavrångarens eller märkesgastens skrik: »Här ä dä rätt; här ä dä orätt». Själva ordet *gasta* är belysande: »*gasta*, skrika som en gast; här ursprungligen i den speciella betydelsen av en mördad människa, som ej blivit begravnen i vigd jord och i vissa trakter av Sverige anses skrika och jämra sig om nätterna» (Hellquist, Sv. et. ordb.). »Den gallskrikande, mot den (igen) gående» — så kan emellertid näppeligen inskriften ha börjat. Parallellismen med de andra leden kräver även i inskriftens början ett *mot*, just de runor, som stå till synes överflödiga i slutet av ristningsraden. Emellertid vore det egendomligt, om ristaren av en inskrift, som till hela sin art utgör en energisk kraftinsats *mot* någon, skulle ha glömt detta *mot* vid inskriftens början och så insatt *uiþ* å en ledig plats vid ristningsradens slut.¹⁶ Rimligare förefaller det, att ordomställningen är avsiktlig och föranledd av några särskilda syften. Har ristaren på ett hemlighetsfullt och fördolt sätt velat skapa en *galder*, en *besvärjelse* — även språkligt-formellt — mot någon, som själv betecknas som *galdrande*, *besvärjande*? Inskriftens tre första runtecken, tagna för sig, ge verbformen *gal*, vilket — när pronominet *jag* tänkes till, såsom kan vara lovligt — betyder: *jag galdrar*, *jag besvärjer*. Ristaren vill kanske undgå att öppet och tydligt skriva ut det avsedda: *gal viþ galanda* 'jag galdrar mot den galdrande'. Är inskriften, såsom rimligt synes, yngre än kristendomens införande i Västergötland, hade kristendomen vid ristningens tillkomst måhända en sådan makt, att det inte var tillrådligt att alltför lätt utsätta sig för risken att bli beskylld för galdrande.

Genom ristningens anordning synes en möjlighet vara ristaren be-

¹⁶ Att den första ristningsradens sista ord *uiþ* snarast synes höra till ristningens början har prof. Magnus Olsen i brev framhållit. Prof. v. Friesen har uttalat den förslagsmeningen, att *uiþr*, *uiþ* i första ristningsraden kunde stå postpositivt. Är den av mig framlagda meningen, att runristningen skall utgöra ett värn mot gengångare, riktig, kunde man då enligt v. Friesen tänka sig läsningen: *gal anda viþr*, *ganganda viþr*, *riþanda viþ(r)*, d. v. s. 'jag riktar besvärjelse mot anden, mot den gångande, mot den ridande'. Den spökande Glam omtalas i Grettes saga som en »oren ande». För den antagna postpositiva ställningen må jämföras konstruktioner som: »inte mig emot», »talas vid». I de följande ristningsraderna har emellertid *viþr* tydligen ställts *före* sitt huvudord.

redd att efter önskan frigöra *gal* 'jag besvärjer' från participet *galande*. Ramsan kan börjas med *gal* 'jag galdrar', liksom varje särskild av Groas besvärjelser inledes med ett *gelk* 'jag galdrar' (Gróugaldur 6—14). Och ändock har den värnande formeln, vill det synas mig, kunnat kännas såsom riktad mot en, som ristningen betecknar såsom *galanda*, vilket uttryck enligt ovan givna framställning skulle avse en *gengångare* i en särskild funktion, som besvärjare.

Skulle man då rimligen ha kunnat beteckna en *gengångare* som *galande*, *besvärjare*? Enligt fornnordisk uppfattning framträder *gengångaren* med samma gestalt, egenskaper och sysselsättningar, som han hade i livet.¹⁷ Den som under sin livstid brukat *gala*, d. v. s. *öva besvärjelse*, *trolldom* (se I. Lindquist, *Galdrar*, 1923), han använder även som spöke denna konst till att plåga människorna. Betecknande är vad som berättas i t. ex. Hromund Greipssons saga¹⁸ om den trolldomskunnige Train. Han var under livstiden *berserkr mikill ok sterkr, fullr galdra*, en stor och stark bårsärk, full av troltsånger. Levande lät han sätta sig i gravhögen. När Hromund ville plundra hans hög på dess skatter, började högbon »*trolla*», varvid högen uppfylldes av en ond stank. Ristaren av Högstenagaldern synes tänka på en *gengångare* av liknande art. Han vill möta galdramannen med en motgalder. »Lika hjälper mot lika». Det gäller att använda *Gegenzauber*, att »*trolle imot*».¹⁹

Högstengalderns åtta första rader synas alltså få en sammanhängande, slutet innebörd. Den runristande besvärjaren vill med sin galder avvärja en död galdramans fruktade spökerier, vare sig den döde skulle uppträda *besvärjande*, *gångande*, *ridande*, *rännande*, *snärjande*, *seglande*, *farande* eller *flygande*.²⁰

¹⁷ Klare i *Acta phil. scand.* 8. — Denna uppfattning synes göra det sannolikare, att participen stå i *mask.* än i *neutrum*; jfr dock uttryck med neutralt genus sådana som »vad som flyger och far», oknytt, spöke o. dyl.

¹⁸ Fornald. s. Nordrl. II, s. 368 ff.

¹⁹ Reichborn-Kjennerud, *Vor gamle trolldomsmedisin* I, 1927, s. 122.

²⁰ Denna uppräknig för väl lätt i tankarna, att dessa drag nästan samtliga ha motsvarigheter i sagorna om Odin: *galande*, jfr Odins galdrar; *gångande*, jfr Odinsnamnet Gangleri; *ridande*, jfr Sleipner; *rännande*, jfr(?) Gangleri; *sittande*—*sättande*, jfr Hlidskjalf; *seglande*, jfr Sinfjotles död; *farande*, jfr Odins färder (Yngl. s. k. 7), *flygande*, jfr Gunnlodssagan. Anledningen torde vara den, att de dödas härskare Odin i de döda, även de spökande, har sina väsenslikar.

Raderna 9 och 10. Vad betyda då inskriftens båda sista rader? Sedan ristaren angivit de olika sätt, på vilka spöket kan tänkas gå till angrepp, väntar man väl snarast av honom ett energiskt förbud mot allt sådant spökeri för all framtid. Den kända bronsplåten från Sigtuna innehåller maningen: »Fly nu! Funnen är du». Den i England upptecknade men från Norden stammande Canterbury-formeln: »Far nu! Funnen är du» (se I. Lindquist, Sigtuna-galdern, 1932, och Trolldomsruneorna från Sigtuna i Fornvännen 1936, med litt.).

Efter övertvägande av flera olika sätt att läsa och uppdelna dessa rader har jag stannat vid här framställda förslag såsom enligt min mening *rimligt* men *ingalunda säkert*. Svårigheterna att komma till en säker tolkning synas mig stora. Om text och översättning i denna förslagsmening må åter erinras.

Fornsvensk text.

Skal alt fuþ anna
ok um deia.

Översättning.

Uslingen skall allt ge sig av
och till åtföljd (av galdern) dö.

Är den anförda läsningen riktig, skulle *fuþ* vara en beteckning på gengångaren, som besvärjaren vill hålla borta. *Fuþ* är ett grovt smädeord av obscent ursprung. Det ingår i hunds-*fott* 'usling, kräk' och i adjektivet *futtig*. Ordet finnes i den norska Gulatingslagen i sammansättningen *fuþ-flogi* 'Person som ikke vil ægte sin Fæstekvinde, men flyr hende' (Fritzner). Är det då rimligt, att besvärjaren benämnt gengångaren med ett skällsord: »usling, kräk, as»? Antagandet synes ha skäl för sig. Genom att smäda och ärekränka vill besvärjaren beröva gengångaren hans andliga kraft, hans moraliska integritet. I den förut anförda sagan om Hromund Greipsson slungar Hromund mot den i gravhögen boende Train sådana tillmälen som »gamling», »lede hund», »fege usling», »arge skalk». Efter en ordträta av denna karaktär hugger Hromund huvudet av gravbon och bränner honom på bål. Sedan gravbon så fått *dö* (*deyia*), är han helt ur världen.²¹

I *anna* ser jag det verb, som ännu fortlever i västgötskans *anna på* 'skynda på, driva på, mana på' (t. ex. en häst, folket). Detta *anna*

²¹ Om den svåra, oerhört kränkande beskyllning för »arghet», sexuell perversitet, som ligger i ord som *fuþ* och *arg skalk* enligt ordens forntida mening se senast Dag Strömbäck, Sejd, 1935, s. 31, 194 f. och Lis Jacobsen, Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter, 1935, s. 55 ff.

'verkställa, skynda, hasta, brådska' (Rietz) hänger samman med *and*, *ann* 'skördearbete, brådska arbete', *ansti(d)* 'skördetid, bråd tid, brådska'. »Uslingen skall allt få bråttom, få ansti», säger besvärjaren om den spökande. Emellertid finns det ett helt annat men tämligen likljudande verb *ana* (varav *ande*, *andfådd* etc.), som är särskilt känt från nynorskan och nyisländskan men även uppgives från svenskt område (Rietz: *ana* 'gå långsamt'; Kalmar län). Det betyder *gå*, *ge sig av*, *störta i väg*, *rusa blint åstad* etc. Dessa båda verb synas till betydelsen somligstades ha påverkat varandra (Torp, Nyno. et. ordb., s. 6, 476). *Anna* 'skynda, hasta' kunde få den förstärkta betydelsen 'skynda med andfådd, flåsans brådska', en betydelseparallell till Sigtuna- och Canterbury-amulettens *fly*, *fara*. Alltså: »uslingen skall allt få bråttom, ge sig av» — »ok um døia». »Allt» synes stå adverbialt i ungefär nutida mening: 'aldeles, minsann, för visso'. Det är en från fornnordiska sagor väl känd föreställning, att man kan låta en död, som spökar, *dö för andra* gången, t. ex. genom att bränna honom eller slå en påle genom honom och sänka honom i ett träsk. En sådan tillintetgörande vill runristaren-besvärjaren tillskynda gångaren. Emellertid har den sista raden ännu ett ord: (ok) *um* (døia). Det synes ej vara förenligt med fornnordiskt språkbruk, att detta skulle betyda 'och dö omigen'. Däremot betyder prep. *um* även: *för* — *skull*, *på grund av*, *till följd av*, t. ex. fornisl. *um þat verk* 'till följd av den gärningen'; jfr tyskans *darum* 'därför'. På Högstena-galdern står ordet *um* självständigt och betonat. Det underförstådda synes vara »denna besvärjelse, galdern».

*Uslingen skall allt ge sig av
och till åtföljd (av galdern) dö.*

Enligt här givna tolkning har Högstena-galdern ett högst allvarligt innehåll. Som en mara har spökskräcken plågat människorna. Isländska släktsagor ge fruktansvärda vittnesbörd därom. Låt oss hoppas, att galdern i någon mån skänkt lugn åt de ängsliga.

4. Om ristningens miljö, stil och tid.

Äro de sista raderna rätt uppfattade, visar detta strofparti, att ristningen kommit till i en bondemiljö. *Anna* 'brådska med skördearbete' är ett typiskt bondeord, och *fuþ* har en tämligen grov klang.²² Efter sin

²² Hugo Pipping anser, att ordet *fuþ* f. 'vulva' förekommer även i Sigtuna-galdern: *flý þú nú fuð 'nunc fuge vulvam'* (SNF XXIII. 4, s. 6 f., 11).

stilart torde slutraderna närmast motsvara »aset ska allt få ansti — och av'et dö». På sammanhang med gammal diktning pekar snarast blott allitterationen. Av konstrik galderdiktning (se I. Lindquists Galdrar) finnes näppeligen spår; de många participen erinra om uppräkningsor som Hávamál 85—86: brestanda boga, brinnanda loga — —. I Högstena-besvärjelsen träder formen nästan helt tillbaka för innehållet. Ristaren vill i praktiskt syfte ordna ett genom lång erfarenhet vunnet vetande. Var och en av galderns åtta första rader karakteriserar ett sätt, på vilket ett spöke kan framträda. Den ene gengångaren kommer så, den andre så. I viss mening gäller det att alltid stå väpnad mot åtta olika slags spöken. Det är en omtyckt folklig systematik, som här kommer till synes. Man vill för bättre minnes skull och för att vara rustad för alla eventualiteter i ramsans form sammanfatta vad man visste inom en viss sfär. Den allittererande 8-faldiga spökbesvärjelsen får i senare tid efterföljare i allehanda ramsor, t. ex. i denna å Västgötaslätten hörda »dikt» om en annan 8-faldig människoplåga:

*Sju slags bet:
 loppa, lus å knet,
 hängelus å flängelus
 å flatlus å flätta;
 lägger man te väggelus,
 så bliver dä åtta.*

Versen är — såsom doc. Götlind benäget påpekat — känd även från Älvsborgs län; se Klas Olofsson, *Folkliv och folkminne*, I, s. 165.

Dateringen av Högstena-besvärjelsen är ett särskilt problem. Genom sina ledigt ristade runor av nästan kursiv typ gör galdern omedelbart intryck av att vara ej så litet senare än den tid, förra hälften av 1000-talet, då huvudmassan av Västergötlands runstenar restes. Men — vi veta ju ej, hur pass ledigt runstenarnas mästare formade runtecknen, då de skuro dem i trä. Galderns r-typer med bistavens inre böjning oftast betydligt skild från huvudstaven kunde snarast visa på senare delen av 1000-talet. Dateringen sammanhänger i hög grad med uppfattningen av det s. 287 behandlade runtecknet †, som här translittererats med **d**. Det som senare led av mig tidigare postulerade men icke uppvisade **naill* 'döding, spöke, likdämon' skulle vara en formparallell till det **Gyrill* 'vardämon', som Sperber och Lindquist ansett sig böra konstatera å Canterbury-besvärjelsen (jfr senast Lindquist i

Fv. 1936, s. 36 ff.). Denna mening om bildningarna **ripanala* etc. har dock befunnits allt vanskligare att vidhålla. Den av v. Friesen i brev framlagda läsningen av rena participier synes mig vara mera i stil med den folkliga tonen i Högstena-besvärjelsen. Det är ej nog med att man med **naill* inför en konstruerad kompositionsled i en inskrift, som f. ö. uppvisar blott känt språkmateriel. Ej heller det grundord, fornisl. *nár* 'lik, död kropp', varav **naill* skulle vara avlett, har kunnat uppspåras på svenskt språkområde (medd. av prof. H. Geijer, Uppsala). v. Friesen har uppfattat \uparrow som **t**, ett ur ristningssynpunkt misslyckat, »dåligt **t**». Emellertid synes \uparrow , om nu här framlagda läsning är riktig, vara använt med sådan konsekvens i betydelsen **d**, att man blir betänksam inför **t**-läsningen och drives till det djärva antagandet, att här föreligger ett slags kursivt **d**, en säregen och mycket tidig typ av stungen **t**-runa (att samtidigt **k**-runan ej är stungen har åtskilliga motsvarigheter). Med här gjorda antagande av en **d**-runa synes man snarast böra datera ristningen till början av 1100-talet. Även av utrymmesskäl kan denna fråga här ej ytterligare behandlas. Kanske kan man hoppas, att den av Vitterhetsakademien igångsatta granskningen av Sveriges runinskrifter skall ge nytt material för bedömande av även de västgötska runtecknens, inklus. de stungna runornas utvecklingshistoria. Troligen har Högstena-galdern ristats, då kristendomen redan var tämligen rotfast i Västergötland. Det är nog ingenting, som hindrar oss antaga, att den man eller kvinna, som i nattens dunkel ristade Högstena-galderns runor mot en befarad gengångare och sedan smusslade ned den mäktiga rungaldern i den dödes kista, om söndagarna var en otadlig kyrkobesökare. För det nya vågade man på länge inte uppge det beprövade gamla, ärvt från hedna fäder.

Det är en omstridd fråga, i vad mån runinskrifterna innehålla magiska tal, sådana som 10, 16, 18, 24. Sigurd Agrell har sökt visa, att den *tionde* runan i den av honom antagna runraden åsyftade *död*. Högstena-galdern har *tio* korttrader. Talet 54 har jag trott mig finna å Noleby-stenen från Fyrunga socken (Festskr. Pipping, s. 235 ff.; jfr NI. III, s. 150 f). Högstena-galdern innehåller enligt här framlagda läsning $2 \times 54 = 108$ runor. Är detta mer än en tillfällighet?

Högstenaplåten är uppenbarligen ett mycket betydelsefullt fynd från det stora trosskiftets tid. Man må hoppas, att kommande undersökningar skola lyckas att allt klarare bestämma ristningens väsentliga innebörd.

ZUSAMMENFASSUNG.

HUGO JUNGNER: Der Zauberspruch von Högstena. Eine westgötische Runenbeschwörung wider Gespenster.

Von dem Friedhof im Ksp. Högstena, etwa 13 km nordöstl. von Falköping in Västergötland, rührt eine kleine Bronzeplatte (88 mm lang, 20 mm breit) her mit Runeninschrift auf beiden Seiten. Die Inschrift scheint vollständig erhalten zu sein, wenn auch einige Runenzeichen übel beschädigt sind. Das Ritzen der Runen ist rasch und energisch ausgeführt worden, so dass die Schrift einen in gewissem Grade *kursiven* Charakter erhalten hat. Die Inschrift lautet:

I a. **kalandauiþrkanklauiþrriþbandauiþ** II a. **rsikn[and]auiþrfarandauiþfliuh**

I b. **uiþrrinandauiþrsitiandauiþ** II b. **antas[k]a[alt]fuþanaukumduia.**

Die Inschrift bildet eine allitterierende Aufzählung mit einem wiederkehrenden *uiþr* 'wider' vor einem Part. präs., z. B. *riþanda* 'reitend' (kaum darf wohl das Zeichen »d«, d. h. die Rune 6, 27 etc., *al* gelesen werden, wobei **riþanala* als 'reitende Totengeister' zu deuten wäre, von **naill* m. 'Totengeist, Gespenst' zu aisl. *nár* m. 'Leiche'). Die Partizipien können *Mask. Sing.* oder *Neutr. Sing.* sein, ersteres das Wahrscheinlichste. Das *uiþr*, das dem Parallelismus zufolge vor dem ersten Partizip. zu erwarten wäre, steht stattdessen am Ende der Zeile, *uiþ*. Die Inschrift beginnt demnach als eine Beschwörung: *gal* 'ich beschwöre, ich zaubere'. Da *kankla* den Forderungen des Parallelismus gemäss für *kankanda* zu stehen scheint, ist die Inschrift somit folgende:

[G a l]

viþ(r) galanda,
viþr ganganda,
viþr riþanda,
viþr rinnanda,
viþr setianda,
viþr sighlanda,
viþr faranda,
viþr fliughanda;
skal alt fuþ anna
ok um doia.

Ich zaubere
wider den Zaubernnden,
wider den Gehenden,
wider den Reitenden,
wider den Rennenden,
wider den Hinterhaltlegenden,
wider den Segelnden,
wider den Fahrennden,
wider den Fliegenden;
der Elende soll sich hinwegbegeben
und infolge hiervon (scil. des Zauberspruches) sterben.

Die Runenplatte wurde *nördlich* von der Kirche, za. 13 m nördlich von der nordöstlichen Ecke des Chors, angetroffen. Nördlich von der Kirche wurden in alter Zeit nur böse Menschen begraben. Vermutlich ist die Platte in das Grab eines verabscheuten Mannes niedergelegt worden, vielleicht eines boshaften Beschwörers, dessen Spuk man fürchtete. Der Runenzauberspruch soll den Toten zurückhalten, ob er nun — wie alte Sagen berichten — als ein Gehender (vgl. *gengångare*) kommt, als Reitender oder Rennender, als ein Hinterhaltlegender oder Segelnder, als Fahrennder oder Fliegender. — In den beiden letzten Zeilen wird dem Gespenst ein kräftiges Schmähwort entgegengeschleudert. Er soll zufolge der Macht des Zauberspruchs entweichen und sterben. Dass Gespenster endgültig aus der Welt geschafft werden können, wird in den alten Sagen erzählt.

Die Anzahl der Runenzeichen scheint 108 zu sein, möglicherweise eine magische Zahl (6×18). Die Runeninschrift dürfte in einem bauerlichen Milieu in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts, möglicherweise auch früher, zustande gekommen sein.